

Horyna, Břetislav

Heinrich Heine: Předposlední dny bohů

Pro-Fil. 2023, vol. 24, iss. 1, pp. 47-64

ISSN 1212-9097 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/pf23-1-35463>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79834>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 22. 08. 2024

Version: 20240822

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

HEINRICH HEINE: PŘEDPOSLEDNÍ DNY BOHŮ

BŘETISLAV HORYNA¹

Institute of Philosophy, Slovak Academy of Sciences,
Bratislava, Slovakia, bretislav.horyna@savba.sk

COMMENTED TRANSLATION

„Nejvyšší představu lyrika mi dal Heinrich Heine. [...] Měl onu božskou zlomyslnost, bez níž si nedovedu dokonalost představit – oceňuji hodnotu lidí, ras, podle toho, jak nutně spojují boha se satyrem“,² tak se vyjádřil o Heinrichu Heinovi v *Ecce homo* Friedrich Nietzsche, jenž proslul kromě jiného tím, že svými pochvalami na rozdíl od britkých kritik spíš šetřil. Není to jediná zmínka: v díle *Mimo dobro a zlo* je Heine uváděn jedním dechem spolu se Schopenhauerem a Hegelem.³ Nietzsche tak prokázal dobrý vkus spolu se skutečným smyslem pro lyričnost, s nímž otevřel jednu z několika debat o básníkovi, jednou nazývaném německý Byron a jindy polozapomenutém. Na přelomu 19. a 20. století už začínalo být jasné, že Heine bude patřit mezi veličiny německého *Dichtung*, alespoň podle toho, že diskuse o jeho poetickém a politickém díle začaly přehlušovat trvalé antisemitské výpady vůči básníkovi židovského původu. Také na ty stihl ještě Nietzsche zareagovat, v dopise Ferdinandu Avenariovi, jemuž napsal o době, kdy se kdekdo ohání němečtím a přitom zapomíná, kolika lidem je Německo zavázáno za to, čím umělecky je; mj. Lessingovi a Heinovi, proti nimž, jak říká, se právě nejvíc horlí se vsí ubohostí a nevděkem.⁴

Ať již byly důvody Nietzscheva respektu k Heinovi jakékoli, měl pravdu v tom, že tento básník zůstal pro literární dějiny Německa složitou a komplikovanou postavou až do druhé poloviny 20. století. Tehdy konečně převážilo odborné a uznalé hodnocení literáta, jenž stojí na rozhraní mezi romantikou a modernistickým realismem jako svorník obou těchto epoch. Pro mnohé se stal realistickým romantikem, pro některé ještě pozdním poslem romantického dějinně-filosofického myšlení, ale za romantizujícího realistu ho teoretikové neoznačili: přece jen je jeho básnivost po obsahové a formální stránce od realismu ještě velmi vzdálená. Naopak pozornosti neunikala zejména v počátcích historické reflexe Heinova díla jeho politická socialistická orientace; žil v době silného vlivu saint-simonismu, který ho formoval podobně

---

¹ <https://orcid.org/0000-0002-6610-246X>.

² Nietzsche, F. (2001), *Ecce homo. Jak se staneme, čím jsme*, Olomouc: J. W. Hill, 35; *Ecce homo: Warum ich so klug bin*, § 4 (Den höchsten Begriff vom Lyriker hat mir Heinrich Heine gegeben. [...] Er besass jene göttliche Bosheit, ohne die ich mir das Vollkommene nicht zu denken vermag, — ich schätze den Werth von Menschen, von Rassen darnach ab, wie nothwendig sie den Gott nicht abgetrennt vom Satyr zu verstehen wissen.)

³ Nietzsche, F. *Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti*, § 254 (Možná se už nyní Schopenhauer v této Francii ducha, jež je také Francií pesimismu, zavedl a zdomácněl více než kdy v Německu; nemluvě o Heinrichu Heinovi, který jemnějším a náročnějším lyrikům z Paříže již dávno přešel do masa a krve...); Nietzsche, F. (1886), *Jenseits von Gut und Böse*, § 254 (Vielleicht ist jetzt schon Schopenhauer in diesem Frankreich des Geistes, welches auch ein Frankreich des Pessimismus ist, mehr zu Hause und heimischer geworden, als er es je in Deutschland war; nicht zu reden von Heinrich Heine, der den feineren und anspruchsvolleren Lyrikern von Paris lange schon in Fleisch und Blut übergegangen ist...).

⁴ Nietzsche, F., BVN-1888,1065, *Brief an Ferdinand Avenarius*: 20/07/1888 (...aber sagt Etwas gegen die Miserabilität und Undankbarkeit die jetzt gegen Lessing und Heine eifert.)

jako mladého K. Marxe, s nímž byl rovněž v poměrně úzkém kontaktu, stejně jako s Ferdinandem Lasallem, a měl také vzhledem ke svému původu silně vyvinuté sociální citění. Do jeho tvorby tak pronikaly motivy soudobé třídně rozdělené společnosti, především prvních silných násilných sociálních konfliktů, jak ukazuje především jeho píseň o slezských tkalcích.⁵

Heine věnoval tuto poému dělnickému tkalcovskému povstání, které proběhlo s mnoha tragickými důsledky v roce 1844 v dolnoslezském Peterswaldau (dnešní Pieszyce v dolnoslezském vojvodství) proti sourozencům Zwanzigerovým, vlastníkům moderních tkalcoven. Tkalci, kteří pracovali většinou doma, ztráceli s rozvojem strojové výroby existenční základnu. Za příčinu své situace považovali právě stroje, které chtěli zničit. Protestní průvod se dne 4. července 1844 po odmítnutí předložených požadavků proměnil v běsnící masu, která zničila dům Zwanzigerových a přilehlou továrnu s celým vybavením. Následujícího dne se pozornost přenesla na tkalcovnu v Langenbielau (dnešní Bielawa), kde už ale čekal oddíl pruské armády; střelba do lidí znamenala jedenáct mrtvých na místě, řadu zraněných a více než sto zatčených, kteří byli vedle uvěznění v pevnosti odsouzeni také k bičování. Heinova *Píseň tkalců*, básníková reakce na tyto události, vyšla 10. července 1844 v časopise *Vorwärts*, který vydával K. Marx v Paříži. Terčem kritiky byla samozřejmě pruská vláda, která ihned intervenovala a dosáhla toho, že Marx byl v roce 1845 z Francie vypovězen a vydávání časopisu se zastavilo. *Píseň tkalců* ale zůstala dál součástí moderního dělnického hnutí jako symbol odporu, na demonstracích byla rozdávána formou letáků a změnila se v prostředek propagandy. Když se jejím cílem stala idea komunismu, Heine se od ní distancoval; jeho představa společenského uspořádání s géníem na čele se neslučovala se stranickým principem komunismu. Pokud lze z jeho názorů vyzískat představu o společenské změně, pak mnohem zřetelněji ve formě demokratické revoluce než revoluce proletářské.⁶

K těmto názorům, s nimiž se pojila rovněž kritika náboženství, ať již církevního křesťanství či judaismu, musel Heinrich Heine dozrát. Značně mu v tom napomáhaly rodinné poměry: datum jeho narození, 1797, se píše raději s otazníkem, protože sám Heine uváděl z neznámých důvodů až rok 1799, v židovské rodině Samsona Heina, který působil při několika vojenských taženích jako proviantní důstojník hannoverské armády, a Betty (původním jménem Piere van Geldern), jež pocházela ze společensky uznávané rodiny bohatých státních úředníků a lékařů (její otec a Heinův dědeček Gottschalk van Geldern byl známý lékař v Düsseldorfu). Heine byl nejstarší syn z tohoto manželství a dostal jméno Harry: teprve po konverzi ke křesťanství roku 1825 si zvolil jméno Heinrich.⁷ Otcovy obchodní aktivity vedly vzhledem k jeho veselé a rozmařilé povaze k tomu, že musel roku 1819 ohlásit bankrot. Matka byla sice soustředěnější a držela rodinné otěže včetně snah o vyšší vzdělání jak Harryho, tak jeho tří sourozenců, pevněji v rukou, společenskému kolapsu ale zabránit nedokázala. Těžce nesla, že nejstarší syn, do nějž vkládala největší naděje, se nedokázal uchytit v žádném občanském povolání a ani takovou ambici nesdílel. Heine studoval v letech 1807 až 1814 na düsseldorfském lyceu, zřízeném v době obsazení Düsseldorfu francouzskou armádou a provozovaném směsicí zbožných františkánů, francouzských osvícenců a pozvolna také pruských nacionalistů takovým stylem, že Heine místo studia raději navštěvoval místní knihovnu a také pracovnu

---

⁵ Vyšla v několika českých překladech (O. Fischer, A. Žalud) pod různými názvy.

⁶ Lukács, G. (1968), Heine und die ideologische Vorbereitung der 48er Revolution. In: *Text und Kritik*. Nr. 18/19 (Januar 1968), 33.

⁷ Heine nekonvertoval z důvodů víry, ale kvůli sociálním tlakům. Protože se Prusko několikrát ozvalo proti židovským zákonům, opakovaly se vlny útlaku a vytěšňování Židů především ze školství a státní správy. Heine doufal, že perzekucím unikne konverzí, byl ale zklamán; pověst konvertovaného Žida se s ním táhla do konce života.

poněkud podivínského Simona van Geldern, svého strýce z matčiny strany. Otcovy ekonomické a rovněž zdravotní problémy se hlavní měrou podílely na tom, že Heine nezakončil studium řádnými zkouškami a začal svou anabázi u několika obchodníků a bankéřů, kde se měl vzdělat pro výkon zaměstnání v obchodě. Nejvíce se přitom sblížil se strýcem Solomonem z otcovy strany, který sice nesouhlasil se synovcovými uměleckými sklony, přesto se stal jeho téměř celoživotním sponzorem. Neúspěchy v praktickém obchodním zaměstnání dovedly Heina zpět na univerzitu. V únoru 1821 odešel (po souboji na pistole, v němž byl zraněn a poslán na půl roku do vyhnanství) na univerzitu do Berlína, kde zůstal do roku 1823. Studoval filosofii a poslouchal Hegelovy přednášky, jež ho podněcovaly politicky a literárně nesrovnatelně víc než právo a učinily z něj později jednoho z významných mladohegelovců. Prostřednictvím salónu Rahel Varnhagenové se začal stýkat s kulturními špičkami v Berlíně (Chamisso, Schleiermacher, Hitzig, Helmina von Chezy ad.), mezi nimiž byli lidé, kteří rozpoznali schopnosti a talent mladého literáta. Dopomohli mu k vydání první sbírky básní (1822 v Berlíně) a podporovali jeho ambice. Významná nejen pro berlínskou epochu byla Heinova činnost ve Spolku pro kulturu a vědu Židů (*Verein für Kultur und Wissenschaft der Juden*), který od svého vzniku 1819 usiloval o osvícení židovského obyvatelstva, které žilo většinou v chudých a nekulturních podmínkách, v izolaci od vzdělanostního pokroku počínající moderny.

Další rok strávil Heine zejména v Cuxhavenu a u strýce Salomona v Hamburku, který ho soustavným tlakem donutil dokončit studium práv. Uspěl v roce 1824 a ihned se vrátil do Berlína, kde pokračoval ve svých literárních pokusech. Těsně před promoci konvertoval 28. června 1825 na evangelickou víru v Heiligenstadtu; sám Heine viděl v tomto poněkud oportunistickém, dobově ale mezi vzdělanějšími německými Židy poměrně rozšířeném kroku vstupenku k evropské kultuře (*Entreebillet zur europäischen Kultur*). Vnitřní motivace zřetelně nebyla náboženská (judaismus v rodině se praktikoval velmi volně a Heinova matka byla spíše nevěřící), jako filosofická a morální; náboženské hodnoty spočívaly pro Heina v humanitárních aspektech, které nahlížel jako moderní rozumově uvažující člověk rozhodnutý podporovat snahy státního náboženství o zlepšení situace nejslabších a bezbranných.

Ačkoli se mu dařilo publikovat básnické sbírky i prozaická díla, spojoval Heine svou budoucnost stále méně s Německem a zaměřoval se na Francii. V květnu 1831 se přestěhoval do Paříže, kde se dál rozvíjela jeho politická, německými úřady velmi negativně vnímaná činnost. Němečtí migranti tvořili v této době téměř padesátitisícovou německou menšinu v Paříži; mnozí měli stejně jako Heine dlouhodobou zkušenost s francouzským způsobem života, myšlením a jednáním z doby francouzské okupace Porýní a dávali mu přednost před pruskými pořádky. Heine měl v úmyslu pracovat jako žurnalista, tzn. věnovat se aktuálním problémům tematizovaným v okruhu literátů, kteří vytvořili hnutí *Mladé Německo* (Gutzkow, Laube, Wienbarg, Mundt ad.)⁸ Nejednalo se jen o politiku a sociální sféru, ale rovněž o literaturu a poezii, dramatickou tvorbu, hudbu a obecně přiblížení umění reálnému životu. Avšak i to stačilo, aby spolkový sněm Německého spolku vydal 10. prosince 1834 nařízení, kterým se zakazovala veškerá stávající i budoucí publikační činnost členů *Mladého Německa*, na prvním místě Heinricha Heina. Tomu bylo znemožněno přispívat do německých novin a časopisů a zásadně se omezila distribuce jeho knih, což podstatně zhoršilo jeho finanční situaci. Pomoc přišla ze strany francouzské vlády: ministerský předseda Thiers poskytl Heinovi rentu 4000 franků ročně, kterou vypláceli také další premiéři až do roku 1848. Finanční výpomoc byla vítaná, ale německým úřadům se přesto podařilo omezit Heinův přímý

---

⁸ O literární činnosti představitelů *Mladého Německa* podrobně pojednává Urválková, Z. (2022), *Tajemství úspěchu. Německojazyčná knižnice Album nakladatele Ignáce Leopolda Kobra v širších literárních souvislostech*, Brno: Host.

literární vliv na německou kulturu 30.–40. let 19. století na minimum. Také vzhledem k tomu, jak silně ochladl po roce 1848 zájem autorů a stejně tak čtenářů o politické otázky, není divu, že se Heine začal postupně z veřejného a společenského vědomí vytrácet. Nemálo k tomu přispěla jeho nervová choroba, jež ho postupně paralyzovala a vedla v roce 1856 k jeho smrti.

Text „Bohové v exilu“, jehož překlad uveřejňujeme v tomto čísle časopisu ProFil, patří k nejméně známým a nejméně frekventovaným Heinovým dílům. V té formě, již má, je pokračováním poměrně dlouhodobých, ne-li přímo kontinuálních snah o zachycení možností polyteistické kultury v epoše monoteismu: postavy antických božstev žijí v této představě dál, pouze pod nejrůznějšími převleky, zástěrami a zpodobeními. Text vyšel nejprve ve francouzštině roku 1853 (*Les Dieux en Exil*, in *Revue des deux mondes*, 1853, 5–38), poté německy v *Blättern für literarische Unterhaltung* (1853, jako *Die Götter im Elend*). Bezprostředně v něm Heine navázal na obě taneční hry (Bohyně Diana, Doktor Faustus)⁹ a prózu z roku 1835 Duchové přírody (*Elementargeister*).¹⁰ Zprostředkovaně ale sahá jeho obhajoba polyteismu mnohem hlouběji, po jedné linii k novomýtii rané jenské romantiky a po druhé linii k osobním problémům s vlastním židovstvím v německém křesťansky antisemitském prostředí. Písemně je podchytil na mnoha místech, pozoruhodně jasně a výmluvně především v *Dopisech z Helgolandu*, kde už se objevuje idea zrušení židovsko-křesťanské tradice, stejně jako dosavadních náboženských tradic (Heine uvažoval výlučně eurogenně, měl tudíž smysl zejména pro tradici antických polyteismů), po níž by vznikla nová harmonie, svět by se uzdravil z nejhlubšího omylu jednostranné náboženskosti, jenž postihl jeho tělo a duši (*Dop. H. 40*). Zrušení je jediná cesta, jinému uzdravení brání krev, která zalila při násilném pokřesťanštění bílé mramorové sochy řeckých bohů a probudila vnitřní hrůzu, dnes vládoucí světu (*Dop. H. 43*). Překonání stávajících forem náboženskosti formou syntézy starého a nového náboženství a jejich odstranění má za účel vytvořit prostor nové religiozity, slučující v sobě morální aspekty, antropologicko-estetickou stránku a poznávací funkce (vědu a poezii). Staří bohové klesli do říše věčné tmy, kam sestoupil i Ježíš, jejich nový „druh ve smrti“ (*neuer Todesgenosse*), a společně pobývají v mlhavých končinách (*Dop. H. 50*).

Na první pohled se zdá, jako kdyby vize H. Heina odpovídala raně romantické představě nové mytologie a specifického nástroje jejího rozvíjení, symfilosofie. Zřetelná je Schellingova stopa, i když explicitně se k ní Heine nehlásí. Jeho kriticko-dekonstrukční vztah k romantice stejně jako ke klasice a myšlení, jímž se nejvíc přibližoval počínající moderně, vytrhávaly jeho úvahy ze zažitých myšlenkových a hodnotících stereotypů. Neblížil se jimi očekávatelným teoretickým závěrům; blížil se životu, který se začínal měnit tak rychle, že si intelektuálně vyspělí literáti, jaké sdružovalo mj. *Mladé Německo*, nutně uvědomovali nezbytnost velké syntézy starého světa a jeho odsunutí do zapomnění: uprázdňování určené pro nové formy myšlení, mezi jiným náboženského. Byla to anticipační reakce na vznikající svět moderny, utužovaný jiným druhem vztahů, než jaký poznala ještě romantika nebo preromantická kultura: vztahů ekonomických, politických a postupem času nacionalistických, jejichž následkem byla individualizace člověka jako *homo oeconomicus*, zbaveného historického zázemí, dějinného vědomí a žijícího pro aktuální úspěch svých aktivit na trhu. Stará mytologie, která by uměla nabídnout lidem jejich postavení ve světě, ztrácela nejprve přesný výraz a poté i pouhé obrysy; staré aitiologické mýty, s nimiž nacházela Evropa svou dějinnou rovnováhu, se rozplývaly v technologických vymoženostech.

Nemálo pro jejich vymizení učinila také historicky nejmladší monoteistická náboženství. Heine mnohokrát naznačuje, že exkluzivní monoteismus křesťanství či judaismu vedle sebe nesnese jiná náboženství. Spojení obou elementů (neboli schopnost být svým myšlením

⁹ Heine, H. (1851), *Der Doktor Faust, Ein Tanzpoem. Nebst kuriosen Berichten über Teufel, Hexen und Dichtkunst*, Hamburg: Hoffmann u. Campe.

¹⁰ Německy in *Salon*, Bd. 3, 1837, 145–279.

křesťanem a Řekem či Židem a Řekem) je sice historicky zcela reálné (současné evropanství – myšleno v Heinově době stejně jako dnes – je synkrezí mnoha ideově-náboženských prvků), ale jakékoli teoretické reflexi nanejvýš vzdálené. Přesto naše paměť obsahuje stopu, paměťovou stopu, jak ji nazval Jan Assmann v podtitulu knihy *Egyptian Moses*,¹¹ a společně s tou lze sledovat také dějiny polyteismu a jeho životných forem hluboko v dnešním monoteismu. To měl na mysli Heine, podobně postupuje také Assmann, ale jeden autor v tomto uvažování vyniká nad ostatními: německý filosof Odo Marquard (1928–2015).

Marquardova úvahová linie se drží těchto základních bodů: z původní polymýtie se vymanil jeden mýtus, který se stal monomýtem. K absolutistickému nároku mu dopomohlo náboženství, v němž se proměnil v monoteismus a mohl se spojit s mocí, kterou náboženství disponuje. Jako monoteistický monomýtus získal podobu dějin spásy, které ovládly celou naši kulturu a přinesly nesmírné zlo jak v jejím rámci, tak při evropských expanzích do jiných kultur. V sekularizované podobě se v moderně přetavily monomytické a monoteistické dějiny spásy ve filosofie dějin, které začaly pracovat s obrazem jedné jediných společných dějin lidstva, a do nich vtěsňovaly za pomoci velice nevybíravých prostředků pluralitní příběhy všech kultur, které byla Evropa schopná zasáhnout. Před těmito důsledky může ochránit zase jen návrat k polymýtii, tzn. k té myšlenkové formě, která stála kdysi na počátku celého tohoto vývoje.

Marquard má pro svá tvrzení určité argumenty. První se týká problematiky zániku polymýtie pod tlakem monoteismu. Polymýtie byla životní forma starověkých Řeků: nejde jen o náboženskou formu, ale o skutečně životní formu, protože množství mýtů, které je vedly jejich životem, znamenalo současně to, že nebyli utlačováni jedním jediným mýtem. Mnohost bohů, dělba kompetencí mezi božstvy, mnohost příběhů, kterými žili řečtí bohové, to vše přinášelo analogické vztahy i mezi lidmi: mohli mít současně mnoho bohů, mnoho příběhů a mnoho vyústění svých životních příběhů. To, co museli dělat, bylo vyprávění příběhů o svých bozích, protože jenom v tomto vyprávění jejich bohové žili. Vyprávění božských příběhů a jejich přehrávání v ritech udržovalo vzájemný odstup mezi bohy, odlišovalo je od sebe, a tato distance se přenášela do životních příběhů lidí.

V souvislostech, které má Marquard na mysli, se nejedná o to, zda Řekové svým mýtům věřili nebo nevěřili, zda jejich politická demokracie byla skutečně realizací politické svobody anebo zda jejich náboženství bylo skutečně tak liberální, jak se zde nastiňuje. Význam má naopak to, že řecký člověk dostával se svými mytickými a náboženskými příběhy k dispozici volný prostor, v kterém se mohla realizovat jeho svoboda: a tento prostor znamenal konkrétně to, že ho nepronásledovaly na každém kroku a při každém rozhodnutí předpisy, příkazy a zákazy odvozené z jednoho jediného mytického příběhu, z jednoho náboženství. Ke každé působící síle existovala jiná síla, působící opačně – a jejich působení se vyrovnávalo, takže vznikala sféra, v které se mohla konstituovat osobnost jednotlivce. Do jisté míry je tento stav patrný na tom, že v době polyteismu – jak říká Marquard, v éře „klasické polymýtie“ – netematizovala řecká filosofie ani problém individualismu, ani problém svobody. Lidé žili jako svobodná individua, jako lidé s vlastní individualitou. Jedna věc je skutečně pozoruhodná: ve všech dalších epochách evropské kultury se budeme setkávat s povstáními, hnutími nebo lidovými bouřemi, jejichž cílem bylo osvobození od něčeho – zpravidla od nějaké formy útlatku. Problém svobody byl vždycky jedním z hlavních zdrojů společenského neklidu a nepokojů a nikdy neexistovala společnost, která by ho uměla uspokojivě vyřešit: ve starověkém Řecku ale nic takového nenajdeme. Odpověď asi může být dvojitá: buď neměli Řekové takovou

---

¹¹ Assmann, J. (2020), *Moses der Ägypter. Entzifferung einer Gedächtnisspur*, Frankfurt a. M.: Fischer Verlag. Originální titul *Moses the Egyptian. The Memory of Egypt in Western Monotheism*, Cambridge: Massachusetts z roku 1997 tak přesný není.

představu svobody a svobodného individua, aby byli schopni kvůli ní vyvolat například povstání lidu v Athénách, anebo nebyla svoboda a individualismus téma, protože to byla žitá skutečnost. Lidé se bouří kvůli tomu, co je trápí – Řekové se kvůli nesvobodě nebouřili.

Společenská situace této původní polymýtie byla podle Marquarda ukončena nástupem monoteismu – to je první konec polymýtie. Ve *Chvále polyteismu* k tomu říká: „V monoteismu neguje jeden bůh – právě díky své jedinečnosti – mnoho bohů. Tím zároveň ničí mnoho příběhů mnohých bohů ve prospěch oněch jediných dějin, jichž je zapotřebí: dějin spásy, nemytologizuje svět. To se děje epochálně v monoteismu bible a křesťanství“.¹²

Bohové byli vyhnáni nebo zničeni i se svými příběhy, a za nimi zůstala pustina jednoho jediného všemocného božského nároku – a zůstala po nich také jizva, způsobená ztrátou svobody a individuálnosti, stejně jako ztrátou dělby kompetencí a moci. Marquard v této souvislosti často používá citát, který převzal z H. Blumenberga:¹³ zpochybnit boha může jen sám bůh. Je to variace na Goetha¹⁴ a používal ji Carl Schmitt; všichni tím poukazovali na to, že obětováním polymýtie se radikálně změnil poměr mezi světem člověka a bohem: vede jimi césura, již člověk nemůže překročit, stojí proti němu *potentia absoluta*, která člověka vyjímá z jeho žitých dějin a klade na něj absolutní a nesnesitelnou zátěž dějin spásy.

Marquard považuje tuto záměnu na místě vládce světa za tragickou. Když se na místo správce dějin dostal člověk, začal rozvíjet moderní revoluční filosofie dějin, tzn. začal měnit svět podle představ, které Schelling shrnul pod obecný název „nová mytologie“: „Nová mytologie byla úspěšná jako mytologie nového: V mýtu pokroku, revoluce, změny světa, nadcházejícího království, generální stávky, posledního boje a poslední třídy. Všude se přitom jedná o totální orientaci prostřednictvím výsadních dějin zmocnění výsadní moci; to je právě ta podoba monomýtu, která se po křesťanství stává možnou a nebezpečnou: absolutní výsadní mýtus v singuláru.“¹⁵

Podle Marquarda představuje monomýtus a monoteismus velké omezení, ne-li přímo zničení možnosti lidí stát se svobodnými individualitami. Kde převládne monomýtus, tam se ztrácí to, co bylo na mytologii svobodné: a to je pluralita příběhů, dělba moci ve sféře absolutna – ztrácí se tudíž velký humánní princip polyteismu. Jak je zřejmé, jsou pro Marquarda pojmy mýtus a příběh zaměnitelné: jestliže se potlačují mýty, jestliže zanikají, pak se potlačují a zanikají také příběhy. Jenomže to nikdy není možné až do všech důsledků: nikdy nenastane situace, kterou Marquard označuje termínem „mýtonudismus“, nikdy nebudeme zbaveni všech příběhů, a tudíž ani všech mýtů. Spíš je tomu paradoxně naopak: čím víc mýtů svlékáme, tím víc nových se objevuje. Stavíme-li se k naší žité skutečnosti bez předsudků, nepředpojatě, musíme podle Marquarda zjistit, že máme trvalou potřebu příběhů, protože, jak říká, pomocí příběhu se vysvobozujeme ze zajetí jiného příběhu a touto relativní svobodou získáváme schopnost rozvíjet vždy svou vlastní mnohost, tzn. schopnost být individuem, jednotlivcem, i kdyby to mělo znamenat zoufalým jednotlivcem.

---

¹² Marquard, O. *Chvála polyteismu. O monomýtii a polymýtii*, in: Horyna, B. (1998), *Pluralita Skepse Tonalita. Studie Odo Marquarda a Petera Sloterdijka*, Brno: MU.

¹³ *Nihil contra Deum, nisi Deus ipse*. In: Blumenberg, H. (1979), *Arbeit am Mythos*, Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 572.

¹⁴ Goethe, J. W. von, *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit*, Motto, IV. díl. (Česky *Z mého života. Báseň i pravda*, 2021.)

¹⁵ Marquard, O., *Lob des Polytheismus. Über Monomythie und Polymythie*, in: Poser, H. (Hrsg.), (1979), *Philosophie und Mythos. Ein Kolloquium*, Berlin – New York: De Gruyter, 40–58.

Heinrich Heine si povšiml, že kultura ze sebe neustále vylučuje určité události, postavy, texty, ideje, hodnoty, perspektivy, normy, poznatky, omyly, představy, a přitom se zdá, jakoby je nepotřebovala nebo snad ani nechtěla mít ve svém rezervoáru kulturních identifikačních znaků. Zapomíná na ně, což je nejčastěji totožné s tím, že je cíleně, vědomě a programově eliminuje z možností, jak předestřít svou identitu. Avšak zcela totéž se odehrává rovněž v případě zapamatování, tvorby vzpomínky. Paměť je vlastně technika, jak jiné události, jiné postavy, jiné texty, jiné ideje a jiné představy do takové pomyslné kulturní zásobárny uložit a tam je archivovat. Jejich cena se odvozuje zase pouze od faktu, že jsou kdykoli k mání v archivu kulturních hodnot, protože jimi můžeme kdykoli zdůvodnit svou kulturní identitu. V důsledku tak dosáhneme naprosto téhož, jako při zapomínání. Dostáváme výsledek, jenž se může jevit paradoxně, ačkoli by zasluhoval hodnotit patrně víc pod zorným úhlem udržení kulturní stability: čím větší důraz se klade na zapamatování, vzpomínku, paměť a kulturní, rodovou paměť, tím roste v přímé úměře také naše zapomínání. Výsledek obou těchto procesů známe pod názvem „dějiny“, jež mohou být jedny (dějiny lidstva, dějiny spásy, dějiny VKSb, dějiny náboženství), specifické (dějiny filosofie) nebo různé a mnohé (polymorfní). Tyto mnohé jsou také dějinami mnoha bohů, jejichž význam pro vnitřně odlišený život kultury objevil na začátku nové doby jak Goethe, tak zejména Heine. S polyteismem vrátili do dějinné myšlenky také sarkasmus, ironii, skepsi, autonomii mýtu, všechno faktory, které při střetech s realitou usnadňují člověku jeho postavení. V rozvíjení pluriformní představy vnitřního života civilizací pokračují jejich současní následovníci, mezi nimiž jsou K. Kraus,¹⁶ K. Tucholsky, Th. Bernhard, P. Sloterdijk či O. Marquard nejvýraznějšími postavami.

---

¹⁶ Srv. Kraus, K. (1989), *Heine und die Folgen*, in: týž, *Untergang der Welt durch schwarze Magie*, Frankfurt a. M.: Suhrkamp.

HEINRICH HEINE – BOHOVÉ VE VYHNANSTVÍ

Již v dřívějších spisech jsem hovořil o myšlence, z níž vzešly následující úvahy. Znovu zde totiž mluvím o proměně v demony, kterou utrpěla řecká a římská božstva poté, když křesťanství dosáhlo nadvlády ve světě. Lidová víra připisovala těmto bohům nadále skutečnou, avšak znetvořenou existenci, v tomto ohledu zcela v souladu s učením církve. Ta nikdy neměla staré bohy, jako to dělali filosofové, za chiméry, za výplody klamu a omylu, naopak je považovala za zlé duchy, kteří, svrženi Kristovým vítězstvím z výsluní své moci, vedou teď své nevázané bytí na zemi, v temnotě starých rozbořených chrámů nebo v začarovaných lesích, a lákají slabé zbloudivší křesťany svým ďábelským uměním svádění, rozkošemi a krásou, především tanci a zpěvem, k odpadlictví. Všechno, co se vztahuje k tomuto tématu, přetvoření starých přírodních kultů v uctívání Satana a pohanského kněžstva v čarodějnictví, toto zďábelštění bohů, jsem nepokrytě popsal jak ve druhém, tak třetím dílu „Salónu“ a domnívám se, že mohu být nyní zproštěn jakéhokoli dalšího výkladu tím spíš, že mnozí další spisovatelé od té doby pojednali jak ve stopách mých náznaků, tak podníceni důležitostí předmětu, na niž jsem poukázal, o tomto tématu mnohem šířeji, obsáhleji a důkladněji než já. Když se při této příležitosti nezmínilo jméno autora, jemuž náleží zásluha iniciativy, nebyla to jistě zapomnětlivost nepatrného významu. Já sám nechci takový nárok vznášet příliš vysoko. Je vskutku pravda, že téma, které jsem měl na tapetě, nebylo nové; avšak s takovým zvlugarizováním starých idejí se to má vždy tak jako s Kolumbovým vejcem. Každý to věděl, ale nikdo nic neřekl. Jistě, co jsem řekl, nebyla novinka, a skrývala se již dlouho vytištěná v důstojných foliantech a kvartantech kompilátorů a antikvářů, v těchto katakombách učenosti, kde se vrství občas s ještě hrůzyplnější symetrií, jež je daleko strašlivější než pustá svévole, kosti nejrůznějších myšlenek. – Také doznávám, že zmíněné téma probírají rovněž moderní učenci; avšak ti je takřkajíc pohřbili do nedobytných sarkofágů svého mumifikovaného, konfúzního a abstraktního vědeckého jazyka, který širší čtenářstvo nedokáže dešifrovat a mohlo by ho považovat za egyptské hieroglyfy. Z takových krypt a kostnic jsem přivolal tuto myšlenku zpět ke skutečnému životu kouzelnou silou obecně srozumitelného slova, černým uměním zdravého, jasného, lidového stylu!

Vrátím se ale zpět ke svému tématu, jehož hlavní myšlenku zde již nebudu, jak jsem naznačil shora, podrobněji vykládat. Pouze chci čtenáře několika slovy upozornit na to, jak nešťastní staří bohové, o nichž jich byla řeč, v dobách definitivního vítězství křesťanství, tedy ve třetím století, upadli do nesnáží, jejichž nejbližší analogií byly staré smutné poměry jejich božského života. Ocitli se totiž v týchž kormutlivých nutnostech, v kterých se nacházeli už jednou, v tom prastarém čase, v té revoluční epoše, když se Titánové zbavili Úranova dozoru, upláchlí přes Pelion a Ossu na vrchol Olympu. Museli tehdy potupně prchat, ubozí bohové, a zakuklení ve všemožných převlecích se skryli u nás na Zemi. Většina se odebrala do Egypta, kde na sebe vzali kvůli větší bezpečnosti zvířecí podobu, jak je všeobecně známo.

Stejně tak se museli ubozí pohanští bohové opět dát na útěk a v zakuklení hledat střechu nad hlavou v odlehlých skrýších, když pravý Pán světa vyvěsil svou vlajku nad nebeským hradem, a zélóttší ikonoklasté, tahle černá banda mnichů, vzala útokem všechny chrámy a pronásledovala zapuzené bohy ohněm a kletbou. Mnoho z těchto nebohých emigrantů, kteří byli bez přístřeší a ambrozie, museli nyní sáhnout po občanských řemeslech, aby si vydělali aspoň na suchý chléb. Za takových okolností, když jim byly zkonfiskovány posvátné háje, museli někteří náděnit u nás v Německu jako dřevorubci a pít pivo místo nektaru. V této bídě se Apollón uvolil, že vstoupí do služeb u honáků dobytka, a jako kdysi pásl Admětovy krávy, žil nyní jako pastevec v Dolním Rakousku, kde však na sebe strhl podezření krásným zpěvem, a jakýsi učený mnich v něm poznal starého čarodějného pohanského boha, jenž byl vydán duchovenskému soudu. Na mučidlech doznal, že je bůh Apollón. Před svou popravou prosil, aby mu bylo dovoleno ještě jednou, naposledy, zahrát na citeru a zazpívat píseň. Hrál tedy tak

jímavě a zpíval tak kouzelně, krásný obličejem a postavou, že všechny ženy plakaly, ba mnohé později z tak silného dojetí onemocněly. Za nějakou dobu ho chtěli znovu vytáhnout z kobky, aby mu tělem prohnali kůl, poněvadž se domnívali, že musí být upír a nemocné ženy se pomocí této osvědčené domácí medicíny uzdraví; našli však hrob prázdný.

O osudech starého boha války Marta není od vítězství křesťanů mnoho zpráv. Nemám důvod nevěřit tomu, že za časů feudalismu používal právo silnějšího. Dlouhán Schimmelpennig, synovec mistra popravicího v Münsteru, ho potkal v Boloni, kde spolu vedli rozhovor, o němž zpravím na jiném místě. Někáký čas předtím sloužil ve vlastnictví jakéhosi lancknehta na Frondsbergu a byl přítomen při dobytí Říma, kde jistě měl zahořklou mysl, když viděl tak potupně zpustošené své staré milované město a chrámy, kde uctívali jeho samého, i chrámy svých příbuzných.

Lépe než Martovi a Apollónovi se vedlo po tomto velkém ústupu bohu Bakchovi, a legenda vypráví toto:

V Tyrolsku jsou velmi velká jezera obklopená lesy, jejichž do nebe sahající stromy se nádherně zrcadlí na modré hladině. Strom a voda šumí tak tajuplně, že se člověk začne cítit divně, když tam putuje osamocen. Na břehu jednoho takového jezera stála chatrč mladého rybáře, který se živil rybolovem a obstarával úkoly převozníka, když si nějaký cestující přál dostat se na druhou stranu jezera. Měl velkou bárku, jež byla přivázaná ke starým kmenům nedaleko jeho obydlí. Bydlel docela sám. Jednou, v době podzimní rovnodennosti, zaslechl kolem půlnoci klepání na okno. Když vyšel před dveře, uviděl tři mnichy, kteří schovávali své hlavy hluboko zachumlané v kutnách, a jak se zdálo, měli velmi na spěch. Jeden z nich ho spěšně požádal, aby jim půjčil člun, a slíbil, že ho za několik hodin vrátí na stejné místo. Sami mniši byli tři a rybář, který si za těchto okolností nemohl dávat příliš načas, uvolnil člun. Zatímco mniši nastoupili a pluli dál přes jezero, vrátil se do své chatrče a ulehl. Byl velmi mladý a rychle usnul, avšak po několika hodinách ho vzbudili navracející se mniši; když k nim vyšel, vtiskl mu jeden z nich kus stříbra do dlaně jako cestovné a všichni tři odtud chvátali pryč. Rybář vyšel, aby se poohlédl po svém člunu, který našel pevně připoutaný. Otřásl se, ale ne kvůli nočnímu chladu. Údy mu totiž proběhlo zvláštní zamrazení a téměř mu vychladlo srdce, když se mnich, předávající mu odměnu za cestu, dotkl jeho ruky; mnichovy prsty byly studené jak led.

Na tuhle věc nemohl rybář několik dalších dnů zapomenout. Avšak mládí si dostane z hlavy všechno hrozné a rybář už si na tuhle událost nezpomněl, když v příštím roce, opět v době kolem rovnodennosti, k půlnoci někdo zaklepal na okno jeho rybářské chatrče a znovu se objevili tři zakuklení chvátající mniši, kteří se zase dožadovali člunu. Rybář jim ho tentokrát přenechal s menšími obavami, a když se po několika hodinách vrátili a jeden z mnichů mu ve spěchu vtiskl do dlaně cestovné, ucítil znovu s děsem ledové prsty. Tatáž událost se opakovala každý rok v tutéž dobu, až se konečně přiblížil sedmý rok, a tehdy přepadla rybáře velká žádostivost přijít za každou cenu na kloub tajemství, jež se skrývalo pod třemi kutnami. Položil do člunu množství sítí, takže vytvořily úkryt, do nějž mohl vklouznout, zatímco by mniši nastupovali do plavidla. Očekávaní temní hosté skutečně v určený čas přišli a rybáři se podařilo nepozorovaně se skrýt pod sítěmi a zúčastnit se plavby. K jeho údivu netrvala nijak dlouho, zatímco sám potřeboval víc než hodinu, aby doplul na opačný břeh, a ještě větší úžas v něm vzbudilo, když zde, v končině, jež mu byla tak dobře známá, uviděl širokou otevřenou paseku, kterou nikdy dřív nezahlédl a která byla obklopená stromy, jež patřily ke zcela cizí vegetaci. Na stromech viselo bezpočtu svítilen, na vysokých podstavcích stály vázy s doutnající pryskyřicí, a přitom měsíc svítil tak jasně, že rybář mohl jakoby za jasného dne přesně pozorovat množství lidu, jež se tam shromáždilo. Bylo to mnoho set osob, mladí muži a mladé ženy, většinou divukrásní, ačkoli jejich obličejové byly bílé jako mramor, a tato okolnost, spolu

s oděvem v bílých vypasovaných tunikách s purpurovým lemem, jim dodávala vzezření pohyblivých soch. Ženy nosily na hlavách věnce z přírodních vinných listů nebo věnce ze zlatého a stříbrného drátu a jeden pramen vlasů měly spletený do koruny na temeni hlavy a druhý se jim divoce stácel z této koruny dolů na zátylek. Mladí muži měli na hlavách věnce z vinných listů. Muži a ženy, mávajíc zlatými holemi, propletenými vinnými listy, se však radostně blížili, aby přivítali tři příchozí. Jeden z nich nyní odhodil plášť a odhalil drzého chlapíka obyčejného mužského vzrůstu s nechutně chlípným, až oplzlým obličejem, obdařeným špičatýma ušima a směšně přehnaným pohlavím, což byla nanejvýš urážlivá hyperbola.

Druhý mnich také odhodil roucho a bylo vidět neméně nahého tlustého muže, kterému chtivé ženy nasazovaly na plešatou hlavu růženec. Tváře obou mnichů byly sněhobílé, stejně jako tváře zbytku shromáždění. Třetí mnich měl také sněhobílou tvář a téměř se smál, když si sundával kapuci z hlavy. Když si rozvázal šat a s odporem odhodil zbožný, špinavý hábit s křížem a růžencem, spatřil člověk krásného mladého muže nejvznešenějších proporcí v tunice zářící diamanty, až na to, že kulaté boky a štíhlý pas měly v sobě cosi ženského. Něžně ohnuté rty a zastřené jemné rysy dodávaly mladíkovi poněkud ženský vzhled; tvář měla jakoby odvážný, téměř nafoukaný hrdinský výraz.

Ženy ho laskaly s divokým nadšením, na hlavu mu nasadily věnec z břečťanu a na rameno mu hodily nádhernou leopardí kůži. Ve stejnou chvíli k němu přijel zlatý dvoukolý vítězný vůz zapřažený do dvou lvů, na který se mladík důstojně, ale s veselým výrazem vyhoupl. Vedl divoký kočár purpurovými otěžemi. Po pravé straně kočáru jel jeden z jeho zhýralých společníků, jehož chlípná gesta a výše zmíněná neslušná nadsázka rozradostňovaly obecenstvo, zatímco jeho druh, holohlavý tlouštík, kterého veselé ženy vyzdvihly na osla, jel po levé straně kočáru a v ruce držel zlatý pohár, který neustále plnil vínem. Kočár se pomalu rozjížděl a za ním vířila taneční zábava mužů a žen ověňčených vinnými listy. Před vozem jela dvorní kapela triumfátora: pohledný buclatý chlapec s dvojitou flétnou v ústech; pak krásně oděná hráčka na tamburínu, která bubnovala klouby obrácené ruky na cinkající kůži; pak stejně blažená kráska s trianglem; pak hornisté, chlapíci s kozíma nohama a krásnými, ale lascivními tvářemi, kteří troubili na rozmarně zakřivené zvířecí rohy nebo mořské mušle; pak loutnísté –

Však, milý čtenáři, zapomínám, že jsi velmi vzdělaný a dobře proškolený čtenář, jenž již dlouho vidí, že se zde mluví o bakchanáliích, o Dionýsově slavnosti. Již jsi mnohokrát viděl na starých basreliéfech a mědirytinách archeologických nálezů triumfální průvody, jež oslavovaly tohoto boha, a tvá klasicky vzdělaná mysl by se nikdy nezalekla, kdybys najednou a náhle uviděl v opuštěnosti půlnočního lesa krásný přízrak takového Bakchova průvodu se vším opilým doprovodem. – Nanejvýš bys pocítil tiché, chlípné zachvění, estetické vzrušení při pohledu na toto blede shromáždění, na tyto půvabné přízraky, které povstaly ze sarkofágů svých hrobek nebo z úkrytů svých chrámových ruin, aby znovu oslavily starou radostnou bohoslužbu, aby znovu hrou a kolovým tancem oslavily triumfální cestu božského osvoboditele, zachránce smyslné rozkoše, aby znovu tančily radostný tanec pohanství, kankán antického světa, zcela bez pokrytecké přetvářky, bez zásahů dozorců měšťanské spiritualistické morálky, plně s nevázaným šílenstvím starých časů, jášajíce, blouzníce, třeštíce: Evoie Bakche!

Ale co! Milý čtenáři, chudý rybář, o němž referujeme, nebyl v žádném případě tak zběhlý v mytologii jako ty, vůbec se nevěnoval archeologii a při pohledu na toho krásného triumfátora s jeho dvěma podivnými akolyty, vyskakujícími z mnišského roucha, se ho zmocnila hrůza a děs; třásl se při oplzlých gestech a skocích bakchantek, faunů a satyrů, kteří mu připadali obzvláště d'ábelští kvůli svým kozím nohám a rohům, a celou tu společnost považoval za shromáždění duchů a démonů, která se snažila zničit všechny křesťany svými

zlovolnými činy. Vlasy na hlavě se mu postavily, když uviděl krkolomnou nemožnou pózu menády, která s vlajícími vlasy zaklonila hlavu a rovnováhu udržela jen pomocí thysru. On sám, ubohý kapitán, byl zmatený, když viděl, jak si korybanti způsobují rány na těle krátkými meči, jak zuří a hledají chtíč v samotné bolesti. Jemné, něžné a zároveň kruté tóny hudby, kterou slyšel, pronikaly do jeho mysli jako plameny, planoucí, stravující, strašné. Ale když ten ubožák uviděl ten hanlivý egyptský symbol, přehnaně velký a ověšený květinami, který nesla na vysokém sloupu nestydatá žena: tu ho přešel sluch a zrak – a vrhl se zpátky ke své lodi a schoval se pod síť, drkotaje zuby a třesa se, jako by ho Satan už držel za nohu. Nedlouho poté dorazili zpět také tři mniši a odrazili. Když konečně dosáhli na druhý břeh jezera a vystoupili, vytratil se rybář tak šikovně ze svého úkrytu, že si mniši mysleli, že setrval daleko za nimi, a poté, co mu jeden opět ledovými prsty zaplatil, chvátali od něj ihned pryč.

V zájmu své vlastní spásy, o níž se domníval, že je ohrožena, i proto, aby ochránil ostatní křesťany před zkázou, myslel rybář, že je povinen oznámit podivnou událost duchovnímu soudu, a protože představený nedalekého františkánského kláštera se těšil velké úctě jako předsedající takového soudu a zejména jako vzdělaný exorcista, rozhodl se k němu neprodleně vydat. Ranní slunce zastihlo rybáře na cestě do kláštera a s pokorným pohledem brzy stanul před Jeho Ctihodností představeným, který seděl v křesle v knihovně s kapucí široce staženou přes obličej, a zůstal v této zamyšlené pozici, zatímco mu rybář vyprávěl hrůzný příběh. Když dokončil svůj příběh, představený zvedl hlavu, a když mu kápě spadla dozadu, rybář s hrůzou spatřil, že Jeho Ctihodnost je jedním ze tří mnichů, kteří každoročně překračují jezero, a poznal v něm právě toho, kterého té noci viděl jako pohanského démona na vítězném voze se lvím spřežením: byla to tatáž mramorově bledá tvář, tytéž pravidelně krásné rysy, tatáž ústa s něžně zakřivenými rty – a kolem těchto rtů se vznášel vlídný úsměv a z těchto úst nyní vycházela měkce znějící slova plná nevázanosti: „Milovaný synu v Kristu! Srdečně věříme, že jsi tuto noc strávil ve společnosti boha Bakcha, a tvá fantastická historka o duchovi je toho dostatečným důkazem. Rozhodně nechceme o tomto bohu říkat nic špatného, jistě někdy zbavuje starostí a rozveseluje lidská srdce, ale je velmi nebezpečný pro ty, kteří toho mnoho nesnesou, a vy k nim zřejmě patříte. Proto Vám radíme, abyste zatím jen střídavě požíval zlatavou šňávu z vinné révy a více neobtěžoval duchovní autority opileckými mozkovými výtvary, a také abyste mlčel o svém posledním vidění, abyste držel hubu zavřenou, jinak Vám drábova světská ruka vyměří pětadvacet ran bičem. Nyní však, milovaný synu v Kristu, jdi do klášterní kuchyně, kde ti bratr sklep mistr a bratr kuchař připraví něco k snědku.“ Duchovní mistr dal tímto rybáři požehnání, a když se tento dopotácel do kuchyně a spatřil frátera kuchaře a frátera sklepníka, málem padl hrůzou na zem – neboť tito dva byli dva noční společníci představeného, dva mniši, kteří s ním cestovali přes jezero, a rybář poznal bachor a plešatou hlavu jednoho z nich, stejně jako rozšklebené, rohaté rysy a kozí uši druhého. Mlčel však a teprve v pozdějších letech se s tímto příběhem svěřil svým příbuzným.

Staré kroniky, které vyprávějí podobné ságy, přenášejí jeviště do Špýru nad Rýnem. Na východofríském pobřeží existuje analogická tradice, v níž jsou nejzřetelněji patrné staré pohanské představy o přechodu mrtvých do říše stínů, které jsou základem všech těchto legend. O Cháronovi, který kormidluje bárku, není ani zmínka, stejně jako se tento starý brach nedochoval v lidových vyprávěních, ale jen v loutkových představeních. Mnohem důležitější mytologickou postavu poznáváme v takzvaném přepravci, který zařizuje převoz mrtvých a který prevozníkovi, jenž vykonává Cháronovu funkci a je obyčejným rybářem, platí obvyklou cenu za převoz. Navzdory jejich baroknímu převleku brzy uhodneme právě jméno této osoby, a proto zde co nejvěrněji uvedu samotnou tradici:

Ve Východním Frisku na pobřeží Severního moře se nacházejí zátoky, které tvoří malé přístavy a nazývají se „Siele“ (pásky). Na jejich nejvzdálenějších výběžcích stojí osamělý domek jakéhosi rybáře, který tu žije tiše a skromně se svou rodinou. Příroda je tu smutná,

žádný pták nepíská, jen rackové občas vylétnou z písečných hnízd v dunách a osudným skřekem ohlašují bouři. Monotónní šplouchání rozbouřeného moře se velmi dobře hodí k ponurým mrakům. Ani tady se nezpívá a na tomto melancholickém pobřeží nikdy neuslyšíte sloku lidové písně. Lidé v této zemi jsou vážní, čestní, spíše rozumní než náboženští a hrdí na odvážný smysl a svobodu svých předků. Takoví lidé nebývají fantaskně vznětliví a příliš se nerozčilují. Rybáře, který žije na osamělém molu, živí hlavně rybolov a sem tam peníze za trajekt cestujících, kteří se chtějí nechat převézt na některý z okolních ostrovů v Severním moři.

V určitou roční dobu, říká se, právě v poledne, když rybář sedí s rodinou u stolu a obědvá, vstoupí do velké obytné místnosti pocestný a požádá pána domu, aby mu dovolil na chvíli s ním probrat jednu obchodní záležitost. Rybář, který předtím marně žádal hosta, aby se připojil k jídlu, nakonec jeho prosbě vyhoví a oba ustoupí ke stolku v arkýři. Nechci dlouze popisovat cizincův vzhled v plané novelistické formě; pro úkol, který jsem si stanovil, postačí přesné znaky. Podotýkám tudíž následující: Cizinec je starý, ale zachovalý mužiček, mladistvý stařík, podsaditý, ale ne tlustý, tváře má červené jako borsdorfská jablka, očička mu vesele mrkají na všechny strany a na napudrované hlavě mu sedí malý trojúhelníkový klobouček.

Pod zářivě žlutým pláštěm s límečkem má na sobě staromódní oděv, který nacházíme na portrétech holandských obchodníků a který prozrazuje jistý blahobyt: hedvábnou papouškovitě zelenou sukni, vestu s výšivkou květin, krátké černé kalhotky, pruhované punčochy a boty s přezkami; ty jsou tak lesklé, že člověk nechápe, jak sem někdo mohl přijít tak nezablácený pěšky bahnem kanálů. Jeho hlas je astmatický, nepřátelský a někdy přechází do skřípavého tónu, ale jeho řeč a držení těla je vážné, jak se na holandského obchodníka sluší. Tato vážnost však působí spíše uměle než přirozeně a někdy kontrastuje s prudkým pohybem očiček sem a tam, stejně jako se špatně potlačenou pohyblivostí nohou a rukou. O tom, že cizinec je holandský obchodník, svědčí nejen jeho oblečení, ale také obchodní preciznost a obezřetnost, s níž umí uzavřít obchod co nejvýhodněji pro svého mandanta. Jak říká, je dopravce a od jednoho ze svých obchodních přátel dostal objednávku na přepravu určitého počtu lidí z východofríského pobřeží na bílý ostrov, na tolik, kolik by se jich vešlo do obyčejné bárky; za tím účelem, pokračuje, by rád věděl, zda kapitán hodlá dnes večer převézt výše zmíněný náklad svou bárkou na výše zmíněný ostrov, a v tom případě je ochoten zaplatit mu předem cenu převozu, přičemž pevně doufá, že z křesťanské skromnosti bude jeho požadavek docela levný. Holandský obchodník (to je vlastně pleonasmus, protože každý Holanďan je obchodník) vznáší tuto žádost s největší nestranností, jako by šlo o náklad sýra a ne o duše zesnulých. Rybáře slovo „duše“ poněkud zaskočí a trochu ho zamrazí v zádech, protože si okamžitě uvědomí, že jde o duše zemřelých a že se dívá na přízračného Holanďana, který svěřil mnoha jeho kolegům převoz duší zemřelých a dobře jim za to zaplatil.

Jak jsem však poznamenal výše, tyto obyvatelé východofríského pobřeží jsou stateční, zdraví a střízliví a postrádají onu chorobnou představitost a fantazii, která nás činí vnímavými vůči strašidelným a nadpřirozeným jevům: tajná hrůza našeho rybáře proto trvá jen chvíli; potlačí svůj podivný pocit, brzy se vzpamatuje a se zdánlivou vyrovnaností se stará jen o to, aby co nejvíce zvýšil cenu trajektu. Po chvíli smlouvání a handrkování se však obě strany dohodnou na ceně přepravného, podají si ruce na potvrzení dohody a Holanďan, který vytáhne špinavý kožený sáček plný velmi malých stříbrných penízků, nejmenších, jaké se kdy v Holandsku razily, zaplatí celou částku přepravného v těchto roztomilých mincích. Také nařídí rybáři, aby se o půlnoci, kdy měsíc vyjde z mraků, dostavil na určité místo na pobřeží, aby mohl převzít náklad, a rozloučí se s celou rodinou, která marně opakovala pozvání na večeři, a postava, před chvílí tak vážná, se lehkým krokem vzdálila.

V určený čas je loďník se svou bárkou na určeném místě a zpočátku ji vlny kolébají sem a tam, ale po úplňku si loďník všimne, že se jeho plavidlo pohybuje hůře a klesá stále hlouběji do přílivu, takže nakonec voda dosahuje na šíři dlaně od okraje. Tato okolnost ho poučí, že jeho pasažéři, duše, musí být nyní na palubě, a on vyrazí se svým nákladem. Ať napíná oči sebevíc, nevnímá na bárce nic než několik mlžných šmouh, které se pohybují sem a tam, ale nemají žádný určitý tvar a vzájemně se prolínají. Ať poslouchá sebevíc, neslyší nic než nevýslovně tiché cvrlikání a praskání. Jen občas mu nad hlavou pronikavě přeletí racek nebo se vedle něj z přílivu vynoří ryba a tupě na něj zírání. Noc zívá a mořský vzduch mrazivě vane. Všude jen voda, měsíční světlo a ticho; a tichý, stejně jako jeho okolí, je i loďník, který konečně dorazí k bílému ostrovu a zastaví svou bárku. Na pláži nikoho nevidí, ale slyší pronikavý, astmaticky sípavý a skučivý hlas, v němž poznává Holanďanův hlas; ten jako by jistým ověřujícím, monotónním způsobem předčítal seznam všech vlastních jmen; mezi těmito jmény jsou některá rybářská známá a patří osobám, které zemřely v témže roce. Zatímco se čte seznam jmen, bárka je stále lehčí a lehčí, a jestliže ještě před chvílí tak těžce ležela na písku břehu, nyní se po skončení čtení náhle mírně zvedne; a loďník, který si všimne, že jeho náklad byl řádně přijat, se klidně vrací ke své ženě a dítěti, do svého drahého domova na zdymadle.

Tak je tomu vždy s plavbou duší na bílý ostrov. Jako pozoruhodnou okolnost poznamenal kdysi jeden loďník, že neviditelný kontrolor náhle ustal ve čtení seznamu jmen a zvolal: „Ale kde je Pitter Jansen? To není Pitter Jansen.“ Načež odvětil tenký, chvějící se hlásek: „Já su Pittera Jansense Mieke, a chcela sem, aby ňa zapsali ménem mého muža.“ (Ik bi Pitter Jansens Mieke, un häb mi op mines Manns Noame inskreberen laten.)

Měl jsem již shora tu opovázlivost vyzradit navzdory vychytralému zakuklení důležitou mytologickou osobu, která se objevuje v uvedené tradici. Není to nikdo menší než bůh Merkur, bývalý průvodce duší, Hermés psychopompos. Ano, pod tím ošuntělým pláštěm a v té střízlivé postavě hochštaplera se skrývá nejskvělejší mladistvý pohanský bůh, chytrý syn Máji. Na trojúhelníkovém klobouku není ani nejmenší chomáček peří, který by připomínal křídla božské pokrývky hlavy, a neohrabané boty s ocelovými přezkami nepřipomínají ani v nejmenším okřídlené sandály; toto holandské těžkopádné olovo se tak velmi liší od pohyblivé rtuti, již bůh dokonce propůjčil své jméno: ale už samotný kontrast prozrazuje záměr a bůh si zvolil tuto masku, aby zůstal o to bezpečněji zamaskován.

Možná si je však vůbec nevybral ze svévole: Merkur, jak víte, byl zároveň bohem zlodějů a obchodníků a bylo přirozené, že při výběru masky, která ho měla skrývat, a řemesla, které ho mohlo živit, přihlížel k jeho původu a nadání. Ty byly vyzkoušené: byl nejvynalézavějším z Olympanů, vynalezl lyru z želvího krunýře a sluneční plyn, okrádal lidi i bohy a už jako dítě byl malým Kalmoniem, který vyklouzl z kolébky, aby ukradl nějaký dobytek. Musel si vybrat mezi dvěma odvětvími, která se v podstatě příliš nelišila, protože v obou šlo o to získat cizí majetek co nejlevněji: ale chytrý bůh uvážil, že zlodějská třída se netěší takové vážnosti ve veřejném mínění jako třída obchodníků, že ji policie pronásleduje, zatímco ta druhá je dokonce zákony zvýhodněna, že obchodníci nyní stoupají na nejvyšší příčky žebříčku cti, zatímco ti zlodějšti musí někdy šplhat po méně příjemném žebříku, že riskují svobodu i život, zatímco kupec může přijít jen o svůj kapitál nebo jen o kapitál svých přátel, a nejchytřejší z bohů se stal kupcem, a aby byl úplný, stal se dokonce Holanďanem. Jeho dlouholetá praxe bývalého psychopomposa, stínového vůdce, ho učinila obzvláště vhodným pro přeposílání duší, jejichž transport na bílý ostrov, jak jsme viděli, je řízen jeho prostřednictvím.

Bílý ostrov se občas nazývá také Brea nebo Britinia. Myslí se snad bílý Albion, vápencové skály na anglickém pobřeží? Byla by to humoristická idea, kdyby se Anglie označovala zemí mrtvých, plutonskou říší, peklem. Mnohému cizinci se může Anglie v takové podobě vskutku jevit.

Ve výkladu Faustovy legendy jsem se dostatečně věnoval lidovému přesvědčení o Plutonově říši a Plutonovi samotném. Tam jsem ukázal, jak se stará stínová říše proměnila v rozvinuté peklo a jak se její starý zlověstný vládce stal úplným d'áblem. Ale jen díky stylu církevních záznamů vyznívají věci tak křiklavě; navzdory křesťanskému anatéma zůstala Plutonova pozice v podstatě zachována. On, bůh podsvětí, a jeho bratr Neptun, bůh moře, tito dva neemigrovali jako ostatní bohové a i po vítězství křesťanství zůstali ve svých doménách, ve svém živlu. Tady nahoře na Zemi o něm možná mluví ty nejfantastičtější věci, ale starý Pluto seděl dole v teple se svou Proserpínou. Neptun musel snášet mnohem méně pomluv než jeho bratr Pluto a tam dole v oceánu, kde tiše seděl se svou ženou Amfitrité s bělostnými řadry a mokřým dvorem Nereid a Tritonů, ho nemohlo ranit ani zvonění zvonů, ani zvuk varhan. Jen občas, když nějaký mladý námořník poprvé proplouval kolem rovníku, se vynořil z přílivu, v ruce třímal trojzubec, hlavu měl ověšenou rákosím a stříbrné vlnité vousy mu splývaly až k pupku. Poté neofytu uštědřil strašlivý křest mořskou vodou a zároveň pronesl dlouhý, neurvalý proslov plný drsných námořnických vtipů, které k pobavení svých modlících se posluchačů více plival než mluvil, spolu se žlutou tekutinou ze žvýkacího tabáku. Přítel, který mi podrobně popsal, jak tradují takové vodní mystérium námořníci na lodích, mě ujistil, že právě ti námořníci, kteří se nejšíleněji smějí uličnické Neptunově karnevalové tváři, přesto ani na okamžik nepochybují o existenci takového mořského boha a někdy se k němu ve velkém nebezpečí modlí.

Neptun tak zůstal vládcem vodní říše, stejně jako Pluto navzdory své diabolizaci zůstal vládcem podsvětí. Dařilo se jim lépe než jejich bratru Jupiterovi, třetímu Saturnovu synovi, který po svržení svého otce získal vládu nad nebesy a jako král světa bezstarostně vedl na Olympu svůj ambrosiální pluk radosti se zářivým oddílem směřících se bohů, bohyň a čestných nymf. Když vypukla nešťastná katastrofa, kdy byla vyhlášena vláda kříže, utrpení, emigroval i velký Kronida a zmizel ve vřavě stěhování národů. Jeho stopa se ztratila a marně jsem se vyptával starých kronik a starých žen, nikdo mi neuměl dát informace o jeho osudu. Se stejným záměrem jsem prohledal mnoho knihoven, kde jsem si nechal ukázat nejskvělejší kodexy zdobené zlatem a drahými kameny, pravé odalisky v harému vědy, a veřejně děkuji zdejšímu učeným eunuchům za neokázalost a dokonce přívětivost, s jakou mi tyto zářivé poklady zpřístupnili. Zdá se, že se o středověkém Jupiteru nedochovala žádná lidová tradice, a jediné, co jsem zachytil, je příběh, který mi kdysi vyprávěl můj přítel Niels Andersen.

Právě jsem zmínil Nielse Andersena a tato milá, drollům podobná figura opět ožívá v mých vzpomínkách. Věnuji mu zde několik řádků. Rád uvedu své zdroje a vyložím jejich vlastnosti, aby příznivě nakloněný čtenář sám posoudil, nakolik si zasluhují jeho důvěru. Tedy několik slov o mých zdrojích.

Niels Andersen, rodák z norského Drontheimu, byl jedním z největších lovců velryb, s nimiž jsem se setkal. Jsem mu velmi zavázán. Za všechny své znalosti o velrybářství vděčím jemu. Seznámil mě se všemi triky, které chytrá zvěř používá, aby unikla lovcům, a svěřil mi bojové seznamy, kterými se její triky překazí. Naučil mě, jak se má vrhat harpuna, ukázal mi, jak se při házení harpuny na velrybu zapřít kolenem pravé nohy o přední okraj bárky a jak nasolenou levou nohou kopnout námořníka, který nenechal lano připevněné k harpuně vystřelit dostatečně rychle. Za všechno vděčím jemu, a pokud jsem se nestal velkým lovcem velryb, není to vina ani Nielse Andersena, ani moje, ale mého zlého osudu, který mi nedopřál, abych na svých životních cestách narazil na velrybu, s níž bych se mohl důstojně utkat. Narazil jsem jen na obyčejné rybky a mizerné sledě. K čemu je nejlepší harpuna proti sledě? Teď se musím kvůli ztuhlým nohám vzdát všech loveckých nadějí. Když jsem se s Nielsem Andersenem setkal v Ritzebüttelu u Cuxhavenu, už mu také nesloužily nohy, protože mu je ukousl mladý žralok na Senegal, který si asi myslel, že jeho pravá noha je cukrová tyčinka, a od té doby musel chudák Niels kulhat na chůdách. Největší radost mu tehdy dělalo sedět na

vysokém sudu a bubnovat dřevěnou nohou na jeho břicho. Často jsem mu pomáhal vylézt na sud, ale někdy jsem mu nechtěl pomáhat dolů, dokud mi nevyprávěl jednu ze svých podivných rybářských historek.

Stejně jako Muhammad ben Mansúr vždy začínal své písně chválou koně, tak Niels Andersen začínal všechny své příběhy apologií velryby. Ani v legendě, kterou zde vyprávíme, nechybí taková chvála. Velryba, jak řekl Niels Andersen, byla nejen největší, ale také nejkrásnější zvíře. Ze dvou nozder na její hlavě tryskají dva obrovské proudy vody, které jí dodávají vzhled nádherné fontány a zvláště v noci za svitu měsíce dokonce působí magicky. Přitom je dobromyslná, mírumilovná a má velký smysl pro klidný rodinný život. Je to dojemný pohled na otce velryby, jak leží se svou rodinou na obrovské ledové kře a mladí i staří kolem něj hrají milostné hry a neškodně žertují. Někdy všichni najednou skočí do vody a hrají si na slepce mezi velkými ledovými bloky. Mravní čistotu a cudnost velryb podporuje mnohem více ledová voda, v níž neustále mávají ploutvemi, než morální zásady. Bohužel nelze popřít ani to, že nemají žádný náboženský smysl, že jsou zcela bez náboženství.

„Domnívám se, že je to omyl,“ přerušil jsem přítele, „nedávno jsem četl zprávu jednoho holandského misionáře, v níž popisuje slávu stvoření, která se zjevuje ve vysokých polárních oblastech, když ráno vychází slunce a denní světlo osvětluje dobrodružné, gigantické masy ledu. Ty, jak řekl, které pak připomínají diamantové pohádkové hrady, vydávají tak impozantní svědectví o Boží všemohoucnosti, že nejen člověk, ale dokonce i hrubý rybí tvor, dojatý takovým pohledem, se klaní Stvořiteli – na vlastní oči, ujišťuje tento Dominus, viděl několik velryb opřených o ledovou stěnu, jak tam stojí vzpřímeně a pohybují horními částmi těla nahoru a dolů jako modlící se lidé.“

Niels Andersen podivně zavrtěl hlavou; nepopíral, že sám někdy viděl, jak velryby stojící u ledové stěny provádějí pohyby ne nepodobné těm, které pozorujeme v modlitebnách některých náboženských sekt, ale v žádném případě to nepřipisoval náboženské zbožnosti. Vysvětlil to fyziologicky: poznamenal, že velryba, Chimborasso mezi zvířaty, má pod kůží tak hlubokou vrstvu tuku, že často jediná velryba dává sto až sto padesát sudů loje a rybiho tuku. Tato vrstva tuku je tak silná, že se v ní mohou uhnízdít stovky vodních krys, zatímco velké zvíře spí na ledové kře, a tito hosté, neskonale větší a kousavější než naši suchozemci, pak vedou spokojený život pod kůží velryby, kde mohou ve dne v noci hodovat na nejlepším tuku, aniž by opustili hnízdo.

Nakonec se může stát, že tyto hody začnou nedobrovolného hostitele příliš obtěžovat či jsou dokonce nekonečně bolestivé; protože nemá ruce jako člověk, který se díky Bohu může poškrábat, když ho svědí, snaží se ulevit od vnitřních muk tím, že se postaví na ostré hrany ledové stěny a pohybem nahoru a dolů se o ni docela úpěnlivě otírá zády, podobně jako se psi obvykle otírají o postel, když je trápí příliš mnoho blech. Poctivý Domine tyto pohyby považoval za pohyby modlícího se člověka a přisuzoval je náboženské zbožnosti, zatímco ve skutečnosti byly vyvolány pouze orgiemi krys. Niels Andersen dospěl k závěru, že velryba, ať už obsahuje sebevíc velrybího tuku, je bez nejmenšího náboženského smyslu. Neváží si svatých ani proroků, a dokonce ani malého proroka Jonáše, kterého taková velryba jednou omylem spolkla, nedokázala strávit a po třech dnech ho opět vyplivla. Bohužel tato skvělá příšera nemá žádné náboženství a taková velryba uctívá našeho pravého Pána Boha, který sídlí nahoře na nebi, stejně málo jako falešného pohanského boha, který sedí daleko u severního pólu na Králičím ostrově, kde ho čas od času navštíví.

„Co je to za místo, Králičí ostrov?“ zeptal jsem se Nielse Andersena. Ten však dřevěnou nohou zabubnoval na sud a odpověděl: „To je právě ostrov, kde se odehrává příběh, který musím vyprávět. Skutečnou polohu ostrova nemohu uvést. Od doby, kdy byl objeven, se

k němu nikdo nedostal; bránily tomu obrovské ledové hory, které se hromadí kolem ostrova a snad jen výjimečně umožňují přiblížení. Na půdu ostrova vkročili jen lodníci ruského lovice velryb, které kdysi zklidnily bouře tak vysoko na severu, a od té doby již uplynulo sto let. Když tam přistáli na člunu, zjistili, že ostrov je zcela pustý a neúrodný.

Stébla kručinek se smutně pohybovala po pohyblivém písku, jen tu a tam stálo několik zakrslých jedliček nebo na zemi zakrněly ty nejpustší keře. Viděli tam poskakovat spoustu králíků, a proto místo pojmenovali Králíčí ostrov. Pouze jedna chudá chýše naznačovala, že v ní žije člověk. Když lodníci vešli dovnitř, uviděli starého muže bídně oblečeného v záplatovaných králíčích kůžích, jak sedí na kamenné židli před krbem a hřeje si hubené ruce a třesoucí se kolena na plápolajícím roští. Vedle něj po jeho pravici stál obrovský pták, který vypadal jako orel, ale čas ho tak hrubě vypelichal, že mu zůstala jen dlouhá chundelatá pera na křídlech, která dodávala nahému zvířeti velmi hloupý a zároveň strašlivě ošklivý vzhled. Nalevo od starce se na zemi krčila neobyčejně velká koza bez srsti, která vypadala velmi staře, ačkoli jí na bříše viselo plné mléčné vemeno s čerstvě růžovými cecíky.“

Mezi ruskými námořníky, kteří se vylodili na Králíčím ostrově, bylo několik Řeků a jeden z nich si myslel, že mu pán chaty nerozumí, když řekl svému kamarádovi řecky: „Tenhle starý mrzák je buď duch, nebo zlý démon.“ Při těchto slovech se stařec náhle zvedl ze svého kamenného sedadla a lodníci s velkým údivem spatřili vysokou statnou postavu, která se navzdory svému vysokému věku držela vzpřímeně s velitelskou, téměř královskou důstojností a hlavou se téměř dotýkala trámů římsy: I jeho rysy, ač zpusťované a ošlehané povětrnostními vlivy, svědčily o původní kráse, byly ušlechtilé a přísně odměřené, na čelo zbrázděné pýchou a stářím mu řídko spadalo několik stříbrných vlasů, jeho oči byly bledé a tvrdohlavé, ale pronikavé, a z jeho silně našpulených úst se ve starořeckém dialektu linula melodická a zvučná slova: „Mýlíte se, mladý muži, nejsem ani duch, ani zlý démon, jsem jen ubožák, který už zažil lepší časy. Ale kdo jste vy?“

Lodníci mu vyprávěli o nešťastné cestě a požadovali informace o všem, co se týká ostrova. Informace však byly velmi kusé. Od nepaměti, říkal stařec, obýval ostrov, jehož ledové bašty mu poskytovaly bezpečné útočiště před nesmířitelnými nepřáteli. Živil se hlavně lovem králíků a každý rok, když se klouzající masy ledu usadily, přijíždělo na saních několik skupin divochů, kterým prodával králíčí kůže, a ti mu za ně dávali nejrůznější předměty bezprostřední potřeby. Jeho nejmilejší společnost jsou velryby, které občas připlouvají k ostrovu. Přesto ho potěšilo, že mohl opět mluvit svou mateřštinou, neboť byl Řek, a požádal své krajany, aby mu sdělili nějaké zprávy o současném stavu Řecka. Skutečnost, že kříž byl odlomen z cimbuří věží řeckých měst, zřejmě způsobila starci zlomyslnou radost; ale nebylo mu úplně po chuti, když se dozvěděl, že na jeho místo byl dosazen půlměsíc. Bylo zvláštní, že žádný z námořníků neznal jména měst, na která se stařec vyptával a která podle jeho ujištění v jeho době vzkvétala; stejně tak mu byla cizí jména, která námořníci dávali dnešním řeckým městům a vesnicím. Stařec proto často zamyšleně vrtěl hlavou a námořníci se na sebe udiveně dívali. Všimli si, že velmi dobře zná všechna místa v Řecku, a skutečně uměl popsat zátoky, zemské jazyky, výběžky hor, často i ten nejmenší kopec a nejmenší skupiny skal, a to tak jasně a barvitě, že jeho neznalost nejběžnějších místních názvů námořníky udivovala. Se zvláštním zájmem, ba dokonce s jistým znepokojením se jich proto vyptával na starověký chrám, jenž, jak je ujistil, byl ve své době nejkrásnější v celém Řecku. Nikdo z posluchačů však jméno, které vyslovoval s něhou, neznal, až nakonec, když stařec opět zcela přesně popsal polohu chrámu, mladý námořník z popisu poznal místo, o kterém byla řeč.

Vesnice, kde se narodil, říkal mladý muž, se nacházela právě na tomto místě a jako chlapec se na popsaném místě dlouho staral o otcova prasata. Na tom místě, řekl, se skutečně nacházely ruiny starobyklých budov, které svědčily o zaniklé nádheře; jen tu a tam ještě stálo

vzpřímeně několik velkých mramorových sloupů, buď samostatně, nebo spojených nahoře štítovými kvádry, z jejichž zlomů padaly dolů kvetoucí úponky zimolezu a červených zvonků jako copánky. Další sloupy, včetně některých z růžového mramoru, ležely rozbité na zemi a tráva zarůstala vzácné hlavice, které tvořily krásně vyřezávané listy a květy.

Byly tu také velké mramorové desky, čtvercové kusy zdí nebo trojúhelníkové kusy střech napůl zabořené do země, překlenuté obrovským divokým fikovníkem, jenž vyrůstal z trosek. Ve stínu tohoto stromu, pokračoval mladík, často strávil celé hodiny pozorováním podivných postav, které byly vyobrazeny v kulatých plastikách na velkých kamenech, znázorňujících nejrůznější hry a zápasy, krásné a zábavné na pohled, ale bohužel také často zničené počasím nebo zarostlé mechem a břečťanem. Jeho otec, kterého se ptal na tajemný význam těchto sloupů a soch, mu jednou řekl, že jsou to ruiny starého chrámu, v němž kdysi přebýval hříšný pohanský bůh, který se oddával nejen nejhrubší prostopášnosti, ale i nepřírozeným neřestem a krvesmilstvu; přesto slepí pohané na jeho počest někdy poráželi před jeho oltářem sto volů najednou; vydlabaný mramorový blok, v němž tekla krev obětí, tam byl dodnes, a bylo to právě to kamenné koryto, ve kterém on, jeho syn, někdy napájel svá prasata dešťovou vodou, která se v něm shromažďovala, nebo v něm uchovával všelijaké odpadky pro jejich krmení. Tak mluvil mladík. Stařec však nyní vydal ze sebe vzdech, který prozrazoval nesmírnou bolest; zlomeně klesl na kamennou židli, zakryl si oběma rukama obličej a rozplakal se jako dítě. Obrovský pták strašlivě zavřískal, roztáhl obrovská křídla a hrozil cizincům drápy a zobákem. Stará koza však svému pánovi olízla ruce a smutně, jakoby konejšivě zamečela.

Lodníků se při tomto pohledu zmocnil děsivý neklid, spěšně opustili chýši a byli rádi, když už neslyšeli staříkovo vzlykání, ptačí vrískání a kozí mečení. Po návratu na palubu lodi vyprávěli o svém dobrodružství. Mezi posádkou lodi však byl i ruský učenec, profesor filozofické fakulty Kazaňské univerzity, a ten prohlásil, že tato událost je nanejvýš možná; mazaně si přiložil ukazováček k nosu a ujistil námořníky: Stařec na Králičím ostrově byl nesporně starý bůh Jupiter, syn Saturna a Rei, bývalý král bohů. Pták po jeho boku byl zřejmě orel, který kdysi nesl v pařátech strašlivý blesk. A tou starou kozou nemohl být s největší pravděpodobností nikdo jiný než Althaia, stará kojná, která kojila boha už na Krétě a nyní ho ve vyhnanství znovu krmila svým mlékem.

Tak vyprávěl Niels Andersen a přiznám se, že toto sdělení naplnilo mou duši melancholií. I odhalení o tajném utrpení velryb ve mně vzbudilo soucit. Chudáci velké bestie! Proti hnusným krysám, které se u tebe usídlily a neustále tě hlodají, ti není pomoci a musíš je s sebou vláčet celý život, a i kdybys zoufale běhal od severního pólu k jižnímu a otíral se o jeho ledové okraje – nic ti nepomůže, nemůžeš se jich zbavit, těch hnusných krys, a chybí ti přitom útěcha náboženství! Krysy v utajení ohlodávají všechno veliké na této zemi a sami bohové musí nakonec potupně zahynout. Stejně tak železný zákon, fátum, před nímž musí potupně sklonit hlavu i nejvyšší z nesmrtelných. On, o němž Homér zpíval a Feidias z něj vytvořil portrét ze zlata a slonoviny, on, kterému stačilo mrknout očima, aby otřásl světem, on, milenec Lédy, Alkmény, Semelé, Danaé, Kallistó, Jó, Léty, Európe a dalších – ten se musí nakonec schovávat za ledovými krami na severním pólu, a aby si vydělal na bídné živobytí, obchodovat s králičími kůžemi jako nějaký ošuntělý Savojec!

Nepochybuji, že existují lidé, kteří se škodolibě vyžívají nad takovým divadlem. Takoví lidé jsou možná potomky oněch nešťastných volů, kteří byli poráženi jako hekatomby na Jupiterových oltářích – radujte se, je pomstěna krev vašich předků, těch chudáků obětovaných pověrám! Námi však, kteří nejsme zachvázeni zděděnou záští, otřásá pohled na padlé velikány, a věnujeme jim náš nejzbožnější soucit. Tato citlivost nám možná zabraňovala propůjčit našemu vyprávění tu chladnou vážnost, jež je okrasou dějepisce; jen do jisté míry jsme se oddávali oné prkennosti, již si lze osvojit jedině ve Francii. Skromně se poroučíme do

čtenářovy přízně, kterou jsme vždy měli v nejvyšší úctě, a tím uzavíráme první část našich dějin bohů ve vyhnanství.

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.
